

УСТОЙЧИВИ ПРЕДСТАВИ ЗА НЕВЕСТУЛКАТА (БАЙНОВА БУЛКА) В СЕЛО МАЛЪК МАНАСТИР, ЕЛХОВСКО

Соня Вълчева

*Студентски семинар по практическа етнология и фолклористика
„Проф. д-р Иван Шишманов”*

Невестулката е значим митологичен персонаж за славянските народи. Тя има сходни функции във фолклора на южните, западните и източните славяни, но същевременно се проявява специфично в българската фолклорна култура. Настоящата работа се опитва да намери особеностите на митологичния ѝ образ и причините за неговата устойчивост в българското землище.

Предмет на разглеждане са два сходни фолклорни разказа за невестулка: единият – записан от Д. Маринов в Северозападна България в началото на XX век; другият – документиран през 90-те години на века в с. Малък Манастир, Елховско от автора на тези редове. В разказите става дума за невестулка, която първоначално се опитва да отрови жетвари, мислейки, че те са убили малките ѝ, а впоследствие ги спасява от своята собствена отрова, когато разбира грешката си.

Посочените текстове поставят въпроса за невестулката в един много широк ареал. Очертават се две особено устойчиви характеристики на персонажа – отмъстителност, но и справедливост. Според фолклорната вяра, невестулката (в различните региони тя е назовавана с различни имена, повечето от които свързани с представата за млада булка – напр. в с. Малък Манастир – „байнова булка”) не прилича на другите животни. Тя не е домашно, но не е и диво животно. При част от славянските народи образът ѝ носи отрицателна натовареност (източните славяни), а при други – преди всичко положителна (в някои области на Полша). Южните славяни имат амбивалентно отношение към невестулката. В техния фолклор тя заема средишно място между Този и Онзи свят, между Домашното и Чуждото и не е нито само хтонично, нито само соларно същество. Тези характеристики на персонажа го свързват с представите и възраванията за самодивите (схващани като израз на неустановеното женско начало) и змиите. Невестулката стои в корените на Световното дърво, наред с къртицата, но най-близо до нея сякаш е образът на мечката, обект също така на амбивалентно отношение от страна на южнославянските народи. В опозицията свой – чужд, тя (невестулката) вълпява страната „чужд”, поради което се превръща в главен класификатор за човека извън рода. Същевременно, изразява неравновесното състояние на природата.

В дълбока древност природната дисхармония се е вълпявала от Великата богиня майка. В старогръцката митология вече са се почитали три нейни хипостази – богините Артемида, Афродита и Хера. От тях най-близо до митологичния образ на невестулката стои Хера. Тя е невеста девственица, покровителка на брака и семейството, свързана с преденето на нишките на съдбата. Отглас от представата за богинята като „предачка” се открива в българската фолклорна етиологична легенда за жената невеста, която се превърнала в невестулка, защото не слушала свекърва си и предяла в неподходящо време. Вследствие на наказанието, невестата губи възможност да изпълнява функциите си в брака, остава на границата между Този и Онзи свят, между Домашното и Чуждото и така става регулатор в изгубения Ред.

Устойчивостта на представите и възраванията за невестулката по нашите земи се дължат на нейния древен сакрален прототип, но и същевременно отразяват специфичните народопсихологически черти на българите като етнос. Това разбиране открива нови хоризонти за реконструкцията и интерпретацията на този важен митологичен персонаж.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Българска митология. Енциклопедичен речник.** Съст. Ан. Стойнев. С., 1994.
- Маразов, Ив.** Мит, ритуал и изкуство на траките. С., 1992.
- Маринов, Д.** Народна вяра и религиозни народни обичаи. С., 1994.
- СбНУ**, т. 12, 1895, отдел „Народни умотворения”, 128.
- СбНУ**, т. 13, 1896, отдел „Народни умотворения”, 165.
- Славянски и балкански фольклор.** Т. 1-2. М., 1981-1984 г.